

התפיסה הנכונה היחידה בדבר מהותה של ההלכה היא התפיסה המשפטית ורק על פיה היא חיה. כל הבא ליישם את ההלכה על אמות מידה מחשבתיות-הגותיות, הנוגעות להבנת טעמי המצוות, חוטא חטא כבד כלפי מושג ההלכה וחותר תחת יסודות בניין ההלכה כולו

רעיונות ללא בסיס (הלכתי)

שמשון אטינגר

אינן משקפות בהכרח את האמת האובייקטיבית בכל מקרה. זאת לא רק בדיני ממונות, אלא גם בדיני טומאה וטהרה, כהלכות נידה החמורות, דרך משל (!).

ומכאן אל הנושא דנן. כל הדיבורים הנאים על "שבתון לאומי לשנה", על "ביטול הבעלות על השדות והשוואת מעמדות" וכו', המובעים במאמרו של אליצור, יפים בוודאי לעצמם, יפים לדרשם בבית-המדרש ובציבור, אך אינם יפים ואינם רלוונטיים כלל לדבר הלכה, בכאנו להגשים מצווה זו הלכה למעשה.

כאמור, יש בזה טישטוש הגבולות וערכוב מין בשאינו מינו. יתרה מזו: דרך זו לא רק שבתאנה נכונה ואינה לגיטימית, גם סכנה מרובה בצידה. שהרי, יקשה המקשן בצדק, אם לטעמי המצווה אתה נזקק — שמא טעמים אלה אבד זמנם, שמא אין הם הולמים כלל את תנאי חיינו וזמננו בהווה! "ביטול בעלות"? "השוואת מעמדות"? כל אלה טובים היו לשעתם, שעה שעובד האדמה היה נחות כמעמדו ובתנאי חייו, אך מה להם ולחקלאי המודרני, המשופע בציוד חדיש ובידע מדעי רב? ואם ב"שנת שבתון" הדברים אמורים, הרי ניתן בנקל להשיגה בדרכי חסכון מקובלות, שיאפשרו לחקלאי, כעבור פרק זמן, לשכור לו עובדים שיאפשרו לו לצאת לנופש ולמנוחה... אך מה עניין זה אצל ההלכה היהודית, אצל כל (המשך בעמוד 36)

התורה בכללה, בשלמותה, על הציבור כולו...).

דוק ותשכח: מה הקשר, דרך משל, בין טעמיה ורעיונותיה של מצוות השבת ובין פרטי הלכותיה הסבוכים והמרוכבים? או מהו הקשר בין הרעיון הנפלא והפשוט של מצוות סוכה (צא מדירת קבע וכו') ובין דיני הסוכה כגון: גוד, לבוד, דופן עקומה, וכיוצא באלה? פשיטא שקשר כזה איננו קיים, ועל כרחך אתה אומר, כי ההלכה יצרה מערכת נפרדת ונבדלת לעצמה, המתפרשת מתוכה, ועלינו להתייחס אליה ככזו.

ניתן לנסח את הדברים ביתר חדות, כך: בכוא החכם הפוסק לפסוק ולהכריע בעניין מן העניינים, השאלה: "מה נתכוון הקב"ה נותן התורה", או: "מה אמר הקב"ה בתורתו" — אין לה מקום כלל, כי אין לו לחכם אלא ד' אמות של הלכה בלבד! ולמעשה אין לנו כלל תורה שבכתב, אלא זו שנתפרשה ונתגבשה בדברי חכמים, בתורה שבעל-פה. (אם תמצא לומר, כבר גנזו רעיון-יסוד זה בכלל הידוע: "לא בשמים היא", שעל-פיו הכריעו חכמים בדבר הלכה מסברתם, גם בניגוד להתערבותו הישירה של הקב"ה מן השמים... — ב"מ, דף נט ע"ב). כאמור, זהו היסוד וזהו הא"ב של עולם ההלכה כולו, ורק מכוחו נוכל להבין את אופיה ואת דרכה של ההלכה כתחומים רבים. (כגון: ההסתמכות על "חזקות" שונות, שאינן אלא הנחות משפטיות, אך

התפיסה הנכונה היחידה בדבר מהותה של ההלכה היהודית היא התפיסה המשפטית. לאמור: ההלכה, על כל חלקיה והשתלשלותה, הרי היא בבחינת שיטת משפט מיוחדת ונבדלת לעצמה, בדומה לכל שיטת משפט אחרת המוכרת לנו בעולם ובעמים. שיטה זו, קרי ההלכה, ראשיתה, כמובן, בתורה שבכתב; אך נופה נוטה ומסתעף הרחק מעבר לה, והוא כלול ברובו בתורה שבעל-פה, שהיא פרי יצירתם של חכמי ישראל לדורותיהם. כמולכל שיטת משפט, יש להלכה היהודית עקרונות, כללים וגדרים המיוחדים לה, ורק על פיהם היא חיה, מתגשמת ומתפתחת. כל הבא ליישם את ההלכה על-פי עקרונות או אמות מידה אחרות — ויהיו אלה אמות מידה מחשבתיות-הגותיות, הנוגעות להבנת טעמי המצוות, כולל פרשנות הכתובים בתורה שבכתב — חוטא חטא כבד כלפי מושג ההלכה, וחותר בזה תחת יסודות בניין ההלכה כולו. (כדי למנוע טעות יש להבהיר: אין בדברים דלעיל כדי לסתור את העובדה שפוסק הלכה רשאי להתחשב בעקרונות כלליים כגון: שעת הדחק, הפסד מרובה, דרכי שלום וכו' וכו', עקרונות המוכרים ומקובלים בהלכה עצמה כרלוונטיים, בין שאר שיקולים וכללים אחרים. הדברים דלעיל אינם אמורים בהכרעת הלכה במקרה ספציפי יוצא-דופן, אלא בפרשנותה ויישומה של מצווה מן

נקודה מס' 114 התפרסם מאמרו של יואל אליצור: "איך יוצאים מכעית השמיטה", שבו הוא תוקף בחריפות הן את עמדת הרבנות הראשית ו"חוגי מרכז-הרב ואגפיהם", הסומכים, כידוע, על היתר מכירת הקרקעות לנוכרי בשנה השביעית, והן את עמדת החוגים החרדים, שאינם סומכים על היתר זה אלא דואגים לעצמם באמצעות תוצרת חקלאית מגידולי הערבים.

אני מבקש להתייחס להלן לדבריו האמורים בהיתר המכירה המקובל על הרבנות הראשית. אם הבחנתי נכונה, דבריו ביחס לאלה קשים ונוקבים אף יותר מן הדברים הנוגעים לעמדת הציבור החרדי. לא נתקרה דעתו של אליצור, עד שכינה את המצב הקיים כ"מצב מביש". ואת היתר המכירה כ"היתר המערים ביותר והמעליב ביותר שקיים במערכת ההלכתית"!

צר לי לומר, אך דומה שנתקיים בכותב: "כיוון שבא לכלל כעס בא לכלל טעות". שכן, דבריו נובעים מגישה עקרונית מוטעית לחלוטין, טעות היורדת לשורשה ולמהותה של ההלכה כולה. עיקרה של הטעות בכך שהוא אינו מבחין, ואינו מבדיל, בין התחומים: בין "השקפה" ובין "הלכה", בין "מחשבת ההלכה" ובין פסיקת הלכה, וממילא תפיסת ההלכה כולה נמצאת פגומה ומעוותת.

ד"ר שמשון אטינגר, בוגר ישיבת מרכז-הרב, חבר המכון לחקר המשפט-העברי באוניברסיטה העברית בירושלים.

ובכך הוא מקנה לו את כל החמץ המצוי ברשותו (גם אם זה בית חרושת לביסקוויטים...) והנשאר במקומו כל ימות הפסח, ובזה הוא ניצל מאיסור תורה של "בל יראה" ו"בל ימצא". האם לזה ייקרא "מכירה אמיתית"? ובאשר ל"היתר עיסקה" הנוגע לאיסור ריבית, החמור ביותר, קובע הכותב כי זו "דרך פורמלית הלכתית המעוגנת במציאות אמיתית, שבה הבנקים באמת עושים עסקאות מסחריות שאין להם דבר עם מגמת התורה להגן על הנוזק...". והדברים מתמיהים ומדהימים. האם אין הוא יודע ש"היתר עיסקה" משמש גם להלוואה שנוטל אדם מן הבנק מחמת דוחקו, לצרכי יום יום, ולא רק למטרות מסחריות? האם אין היתר זה נפוץ מאד בהלוואות פרטיות שבין אנשים ומוסדות, בלי כל קשר אל הבנקים דווקא? האם כתיבה על פיסת נייר, לפיה ההלוואה איננה הלוואה אלא "עסק" היא פעולה "אמיתית"? כיצא בזה עניין הפרוזבול? שהוא למעשה ביטולה של מצוות שמיטת כספים... כותב אליצור: "ובכל-זאת בפרוזבול כתוב בדיוק הדבר שלשמו הוא נועד, משהחליטו חכמי ישראל לאור המסיבות שהשמטת החובות תזיק ולא תועיל...". ושוב אתה תמה: כותב לו אדם "מסמך" בפני שנים מחבריו (או שלושה לפי שיטה אחרת): "מוסרני לכם פלוני ופלוני" וכו', ובכך הוא "מוסר" את חובו ל"בית הדין", ומעתה הוא עצמו רשאי לדרוש ולתבוע את חובותיו כרגיל. כמה פעולה זו "אמיתית" יותר משטר מכירה שעל-ידו נמכרים קרקעות לנוכרי? ואם במטרה אנו עוסקים ("הדבר שלשמו הוא נועד"), הרי גם לעניין שמיטת הקרקע בשביעית יש לומר אותם דברים בדיוק: שראו חכמי זמננו שלא ניתן לקיים את המצווה

הדרישות ההלכתיות המרובות, על אלף ואחד הסייגים, הגדרים, הספקות והחילוקים; ביחס לסוגי העבודות, סוגי הגידולים, מיקומם (עציץ מתחת לקורת הגג או מחוצה לה...), ועוד כהנה וכהנה? הוא אשר אמרנו: גישתו של אליצור, הגישה ה"מחשבתית" "רעיונית", משמיטה את הקרקע (!) מתחת בניין ההלכה כולו. (דרך-אגב נעיר כי זהו פשר העובדה המאלפת, שהרמב"ם בחיבורו ההלכתי הגדול "משנה תורה" נמנע כמעט לגמרי מלהביא טעמים רעיוניים למצוות של תורה — ולהבדיל מטעמים ונימוקים לפרטי הלכות מתורה שבע"פ, שאותם הוא מרבה להביא — בשעה שבספרו הפילוסופי "מורה הנבוכים" הוא מאריך בהבאת טעמים כאלה באופן שיטתי לכל המצוות. השווה, לדוגמה: הלכות תפילה ט, ז, בעניין מצוות שילוח הקן, לעומת המורה, ח"ג, מ"ח. וכן דבריו בסוף הלכות מעילה, בדבר הפרש והיחס שבין "חוקים" ובין "משפטים", ועוד מקומות רבים, ואין כאן המקום להאריך). מתוך נקודת המוצא העקרונתית הנזכרת נרד עתה אל פרטים אחדים הנוגעים לגופו של היתר המכירה, ול"עיונות" שבינו ובין היתרים דומים בהלכה. כאמור, לדעתו של אליצור לפנינו היתר "מערים ומעליב", ובהשוואה שהוא עורך בינו ובין היתרים אחרים, ידועים ומקובלים, ידו של היתר המכירה על התחזונה. נראה כי גם מסקנה זו אין לה על מה שתסמוך. מהו הבסיס והיסוד לקביעה שמכירת חמץ היא "פעולה תקנית ואמיתית" ש"יסודה בתורה"? באיזו "תורה" הכתוב מדבר, והרי מכירה זו יסודה בדרשת חכמים: "שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה" — ולמעשה הרי מדובר במעשה פורמלי של "קנין סודר", לפיו מוסר המוכר לקונה מטפחת

כלשונה, וקיומה עלול להזיק מכמה וכמה בחינות, לפיכך תיקנו מה שתיקנו, והיכן הוא איפוא ההבדל? מעניין, באופן פרדוכסלי אני מוצא תמיכה מרובה בהיתר המכירה דווקא מצד ראש המתנגדים לה, והלא הוא ה"חזון איש" וצ"ל. ה"חזון איש", כאיש הלכה מובהק, אכן לא פסל את המכירה מטעמיו ומנימוקיו של יואל אליצור, ולא ראה בה מעשה הערמה פיקטיבי שאין לו תוקף. להיפך, הוא ראה בה, כנראה, מכירה גמורה ותקפה, אלא שדווקא משום כך כרוך בזה, לדעתו, איסור אחר, איסור מכירת קרקע לנוכרי בארץ-ישראל (משום "לא תחונם". ראה: רמב"ם, הלכות עבודה זרה י, ג. אלא שלעניין איסור "לא תחונם" רבו התשובות שיש בכוחן ליישב ולכסס היטב את היתר המכירה בצורתו ובמתכונתו המיוחדת. ראה על כך במפורט אצל הרב ש"י זיין וצ"ל בספרו "לאור ההלכה", ע' קכ"ב, ובתשובתו המקיפה של הרב ע. יוסף שליט"א: "בעניין היתר מכירת הקרקעות בשביעית", שנתפרסם בספר "מנחת אהרון", ירושלים תש"ס, ע' 19 ואילך).

ומעבר לכל אלה, נשכח מאליצור העיקר, מנקודת מבט הלכתית, כמוכן: מצוות שמיטה בזמן הזה היא מדרבנן בלבד (אליבא דרוב דעות הפוסקים, דעה שנתקבלה גם על-ידי שוללי היתר המכירה, כ"חזון איש" למשל), עובדה המשנה את פני הדברים שינוי גמור, שהרי מעתה אין לפנינו מצווה מן התורה כלל אלא מדברי סופרים, וזאת בניגוד למכירת חמץ ולהיתר עיסקה הנוכריים שעניינם, כחלק גדול מן המקרים, באיסורי תורה ממש. (ראה, לעניין מכירת חמץ, דברי הרב ע. יוסף בתשובתו הנ"ל, סעיף ח). אמת, גם למצווה שמדרבנן מתייחסת ההלכה בכובד

ראש ו"ברצינות" מרובה, כמו למצווה של תורה, ברם כללי ההכרעה הם שונים, כידוע, ובדרבנן יש מקום להקל יותר מאשר במצווה דאורייתא. אכן, יש להודות, גם מבחינה הלכתית צרופה רבו הדעות והמחלוקות הנוגעות לצדדים ולפרטים שונים בעניין היתר המכירה, אך לכל היותר יש לומר כי הדעות עומדות כשקולות זו כנגד זו. וכך אמנם תאר את המצב אחד מגאוני הדור הקודם, רבי איסר זלמן מלצר וצ"ל (בהסכמה לספרו של הרב ש.ז. אויערבאך שליט"א "מעניין ארץ", על ענייני שביעית): "...שורב דבריו (של מחבר הספר) הם לברר פירטי הדינים היוצאים לפי היתר המכירה שהנהיגו גאוני ארץ הקודש, ומכיוון שיש בעיקר ההיתר מחלוקת גדולה בין גאוני הדור בדור שלפנינו לא אחפון להכניס ראשי בין ההרים הגדולים".

אך לעניות דעתי המסקנה לדידנו ברורה: דווקא משום כך — כיוון שהמצב הוא שקול ונוצר ספק הלכתי — הרי שחל הכלל הידוע: "היו שנים. אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר... בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל" (עב"ז ז, א; רמב"ם, ממרים, א, ה).

עוד הערה אחת לסיום: אליצור מקדיש מקום במאמרו לתאור האפשרויות המעשיות להשבתת הקרקע בשנת השמיטה. לא אכנס כמוכן לצדדים אלה, אעיר רק כי גם מבחינה זו יש, כמדומה, מקום להרהור שכנגד. שהרי בכל מקרה רק חלק קטן מן המשקים החקלאיים בארץ עשויים ליטול חלק בהשבתת הקרקע, ובמציאות הכלכלית-חקלאית המורכבת והמסובכת של היום (כולל בעית היצוא ועוד כהנה, כפי שאליצור עצמו מציין), ספק רב אם יש לרעיונות אלה בסיס של ממש. ●

למערכת **נקודה** דרושים **מפיצים ואנשי מודעות** אפשרות להכנסה נאה
טל': 02-976004, 02-976027